

Őszi ködökből feltűnő emberarcok

Saffer Pál

◆ AJANLÁS A JÓBARÁTNAK ES ELOZETES MAGYARAZAT ARRÓL, HOGY MIT HOZ AZ UTAZÁS ES MIÉRT MEGY AZ EMBER ÚTRA.

Autótulajdonos barátommal ketten indulunk úrra. Csábítottak a szlovén hegyek, az emberek. Találkozókról álmodtunk és nem tudtuk, hogy önmagunkkal fogunk találkozni. Nem volt rossz, hogy találkoztunk önmagunkkal is.

Hogy mikor történt ez, pontosan nem tudom. Lehet, hogy az éjszakai utakon, amikor a feneketlen sötétből ködkarokkal nyúlt felénk az éj, amikor ketten meredtünk előre abban a balga reményben, hogy megkétszerezzük szemünk kutató erejét és amikor jó

volt, hogy ködött a másik lélegzete. De lehet, hogy a várt és megélt találkozók után, amikor a motorzúgáson át kiejtett egyetlen szó vagy suta mozdulat elmondta azt, amiről ketten gondolkodtunk.

Most, hogy e térben és időben messzi találkozók arcképei elővillannak az őszi ködökből, ki másnak ajánlhatnám őket, mint neki, aki névtelenül is ott van minden mondatomban, hogy hitelüket és szerény igazságukat tanúsítsa.

Novisád, 1958. október végén.

STYRIÁBAN...

◆ Zsálec, Cefje mellett...

Itt minden olyan sima, fényes, fésült, lakkozott. Még a fákon az alma is olyan, mintha valami giccses bőkebeli olajnyomatról másolták volna le; piros és hamvas és annyi van belőle az idén, hogy néhol alig látszik tőle a zöld levél. A falu virágágyasokkal övezett aszfaltos főutcájáról, a takaros, tiszta ódon és új házakról es az emberekről is a megfontolt törekvő jólét sugárzik — fizet a komló.

A komlótermelők lapjában — mert az is van nekik — egy térkép mutatja be a világot. A térképen Zsálec a világ központja és innen futnak a szálak mind az öt világrészbe, ahova eljut a drága kincs, az utolérhetetlen minőségű zsáleci komló, a »Styria golding«.

Szívesen, de hivatalosan fogadtak bennünket a népbizottságban. Elmondták, hogy mennyi komlót termelnek errefelé, hány falucskából áll ez a hatalmas község, hány olvasótermük van a falvakban, olyan olvasótermük ahova télidőben a falu apraja nagyja rendszeresen jár olvasni; elmondták hány

iskola és daloskör működik a községben és végül eldicsekedtek azzal is, hogy ezt az egész gyönyörűség völgyet, harminc kilométeres hosszúságban, mind a kilenc falut egységes vízvezetékrendszerrel kötötték össze, s most folyóvíz van majd minden házában.

Hallgattunk, bólogtunk, néha meg-hökkentünk, jegyeztünk és vártuk, hogy mikor találkozunk végre, legalább közvetve az emberrel, aki mindezt teremtetten.

Csak jóval később talákoztunk vele.

Kövács vagyok — mondta a pártszervezet titkára, szikár élénk arckifejezésű magas fiatalember, és a bemutatkozás után nem hagyott időt arra, hogy magyaros nevének eredete után tudakozódjunk. Nagy halom fényképet rakott elének:

— A zsáleci tábor — mondta — kár, hogy nem akkor jártak itt.

Aztán mesélni kezdett.

Előbb arról, hogy kilencven esztendővel ezelőtt itt tartották meg a táboroknak, a szlovén nemzeti öntudatra ébredés nagygyűléseinek egyikét.

Szinte furcsán hatott abban a modernbútorzatú, napfényes dolgozószobában, szemünk tükrében még a vidék gazdagságának imént látott képével, hogy ez a sovány, csupa ideg, csupa értelem fiatalember Levsztikről mesél és az akkori követelésekről, amelyeknek lényege az volt, hogy engedtessek meg a szlovéneknek, hogy szlovének maradjanak.

Cankári hangulatok sodródnak be a szobába, amikor a titkár a zsáleci tábor még egyetlen élő tanújáról, egy majd százszentdős bácsikáról mesél, de talán e nélkül nem is lenne teljes a kép ezekről az emberekről, akik itt komlótermelő szakiskolát alapítottak és tizenötemeletes, felhőkarcoló komlóraktár építését tervezik. Ezekről az emberekről, akik 1876-ban elopták a württembergi származású Bilger Józseftől a féltve őrzött komlópalántákat, hogy azután a világpiac állása szerint hol komlóval tüzeljenek, hol pedig hetykén, ezresbankóval gyűjtsanak szivarra. Ezeket az embereket a komló hamar megtanította arra, hogy tartós jólétet csak közösen lehet teremteni, és a század elején megalakították a komlótermelők első közösségét, és egyik képviselőjük azzal lepte meg a találomra épp az ő házába betoppanó külföldi delegációt, hogy kívánságra angolul, franciául, németül vagy lengyelül beszélgetett velük.

De minek soroljuk tovább.

— Különös emberek ezek a mieink — mondja a titkár — a komló megtanította őket gazdálkodni és számolni. Nálunk nem lehet általánosságban beszélni. Itt a politikát is úgy értik meg legjobban, ha az ember krétával a kezében számjegyekkel magyarázza.

— De azért ne higgyék, hogy csak számolni tudunk — mondja mosolyogva búcsúzáskor. — Látják ezeket a környező dombokat és hegyeket? A háború alatt ott állandóan lángolt a harc. Talán maguk felé is eljutott a szavinyai osztagnak és Szlávko Slander legendás brigádjának híre. Nos, azok mi voltunk, bányászok, munkások és komlótermelők a Szavinya völgyéből, Stá-jerszkóból, vagy ahogyan a komlópecsét mondja: Styriából...

Kétszer semmisültek meg errefelé majdnem teljesen a komlóültetvények, két világégés vitte el ebből a paradicsomkertből a munkáskezet, és ma ismét komlókarók erdeje borítja a völgyet sűrűbben, mint valaha.

A főutcán a régi, hegyestetejű szlovén házakkal csupaüveg modern emeletes paloták keverednek. Celje felé síma betonúton rohan velünk a kocsis, és miközben a kezelébasban, vagy kék kötényben dolgozó inkább gyárimunkásra hasonlító földműveseket nézem az út mentén, szeretném megfejteni a titkukat, hogy hazavigyem a petróleumlámpás, boros, dagaszos tanyavilágba és elmondjam, hogy született ez a csoda Styriában...«

ÉLŐ ÉS HALOTT KOVÁCSOK DALA

Négytől egyig
Négytől egyig
Sárgák a hajnalok
Zöldek a rétek
Négytől egyig
hajt a víz kerekét, fúj a víz fújtatót
Négytől egyig
Férfiak, gyerekek, lányok meg asszonyok
szenvetünk eleget, álljuk a meleget...

O. Zsupancsics

◆ *Kropa, Krány mellett...*

Köd lopakodott már fölfelé az ijesztő, sötét, szűk kis utcácskába, az ódon emeletes házak közé, amelyekben csak itt-ott égett mécs világa — mert ebben a környezetben a villanyfény is mécsvi-

lágnak tűnik — és az ember borzongva várta, mikor lépnek ki láncinges alabárdosok valamelyik tátongó kapuboltozat alól, vasravert latrot vagy eretneket lökdösve maguk előtt a főtéri máglya felé, ahonnan már idehallik a moraj és e hangulattól megigézve csak nehezen ébredsz tudatára, hogy valójában az egykor lapátkereket hajtó patlak vize morajlik, nem a véres látványra éhes kíváncsi tömeg.

Csoda-e, ha így érez a világos, belátható síkokról érkező idegen és meghökkenve áll meg a hátracsapott, fekete szárnyaival falhoz simuló, kovácsolt lámpát tartó vasdenevér előtt. Hiszen ez az egész falu egyetlen nagy múzeum.

Csak Lázár professzor, akihez Milenko utasított; bennünket Ljubljanából, térített vissza mosolygós arcával a mába.

— Én mindenekelőtt nem vagyok professzor, — mondta nevetve, — ha várnak egy pillanatig, átöltözöm és megmutatom maguknak a falut.

Feltűnően biztos léptekkel megy az ajtóig, hogy ott hirtelen megtapogassa az ajtófélfát, mielőtt kimegy.

Lázár professzor vak.

— Tizennyolc éve vagyok vak — mondja az alkonyati utcán mintha magyarázattal tartozna ki nem mondott csodálkozásunkra, hogy tévovázás nélkül eltalált a keresett házhoz, ahol egy öreg kovács lakik.

— Amikor a faluba vezető utat építettük, felrobbant egy akna...

S míg mi az öreg kovácsot néztük, amint a parányi gáttal bajlódik, hogy elindítsa a fújtatót hajtó lapátkereket, ő nyugodtan áll a kísértetiesen sötét ódon műhely közepén. Világtalan két szemében még valamikor régen beivódtak ezek a kormos, sivár deszkafalak, az üllök, a formák és kalapácsok, és az is, hogy egy-egy szegfajta elkészítéséhez hány kalapácsütés kell. Most, hogy az öreg kalapálni kezdi az első tüzes vasdarabot, Lázár magabiztosan megszólal:

— Így csinálták valamikor a hegymászó-cipőkbe való szeget.

Atán áradni kezd a mese. Nyomában eltűnnek az estéből a máglyák és az alabárdosok és ami helyükbe lép, az valami évszázados, büszke nyomorúság.

Alig harminc esztendeje, hogy az utolsó műhely is elnémult. Nem bírták a versenyt a gyáriparral. Azelőtt ezekben a kovácsműhelyekben dolgozott a falu apraja nagyja, reggel négytől egyig és háromtól este nyolcig. Férfiak, asszonyok és tízéves gyerekek. Az üllök tüze

ebédmelegítésre is jó, és különben sem valami sokból állt az ebéd, csak abból, ami a gazda boltjából jutott. Mert nemcsak szeget kalapáltak a kropai kovácsok, hanem pléh-érmeket is a gazdának. Azzal fizette őket, mert azt csak az ő raktárában lehetett krumplira és zsírra beváltani.

Romantikának nem sok keresnivalója volt itt.

— Ez patkószeg lesz a bosnyák hegyi lovaknak — szól bele a mesébe az öreg kovács, és szava nyomán a történelem szele suhint meg. Azon törve a fejem, hogy mikor kezdtek a kropai kovácsok bosnyák lovacskáknak patkószveget kalapálni, a múlt ködéből egy rossz hírű szó bukkant elő — Annexió...

— Errefelé ez a mondás járja, — folytatta nevetve a professzor, — hogy a kropai gyerek kalapáccsal a kezében születik. Csaknem hatszáz éve olvasztják és kovácsolják itt a vasat.

Elmereng.

— Amikor az utat építettük és én a szememvilágát elvesztettem, egy ósrégi vaskohó romjaira bukkantunk. Az is megvan, restauráltuk.

Az öreg befejezte a kalapálást, miután a szemünk láttára vagy hatféle szeget vert ki elképesztő gyorsasággal, becsukta a műhelyt, megállította a lapátkereket és emlékül sajátkezüleg készített patkószögekkel töltötte meg a markunkat.

— Kemény legények voltak mindig a kropai kovácsok — mondja Lázár és vasvégű botja hetykén kopog a kövezeten, míg lefelé vezet bennünket a Kroparica mentén, a múzeum felé. — Az ellenreformáció idején hiába járt itt a ljubljana püspök. A kovácsokat nem tudta megtéríteni.

Nem tudta őket Hitler sem megtéríteni. A háború alatt partizán volt minden fegyverfogható férfi a faluból. Hét-száz lakosuk közül hetven halt hősi halált.

És amint egykor a püspök, Hitler is levette a kezét róluk. Ide nemigen járt fel náci patrul, de élelem se jutott. Az üzleteket becsukták. Mégis volt valahogy. Az itthonmaradt kropai kovácsok fegyvert javítottak és kézigránátot gyártottak a partizánoknak.

— Reggel négytől este nyolcig, szinte megszakítás nélkül csengett itt az üllő évszázadok óta. Grófok, bárók és hivatalnokok éltek a bőrünkön...

A múzeumban van egy oklevél, amelyel Ortenburgi Frigyes gróf megalapította a bányászbírósgot, és közveile-

nül mellette egy nyomtatott árjegyzék, amelyben a tudós hivatalnok megállapítja többek között, hogy az „Ottanta pianetti” nevű szegfajtából ezer darab súlya nyolcvan font lehet, és ezért a mennyiségért pontosan egy forint munkabér fizetendő.

Még valamit láttam ebben a múzeumban. Egy kalapácsot. A tövénél és a végénél a nyele olyan vastag, mint a kisgyermek karja, de a közepén, ott ahol a kovács marokra fogta, alig vastagabb már egy ácsceruzánál. Ki a megmondhatója, hogy hányszor lendült a súlyos kalapács, mire a vastag gyertyánfanyél ilyen vékonyra kopott.

— Volt nekünk egy költő barátunk is, — mondja csendesen Lázár, — Oton Zsupáncsics. Ismertem személyesen. Rólunk, kropai kovácsokról írta azt a híres versét, amely úgy kezdődik, hogy „Od stiri do enega, od stiri do enega”... négytől egyig, négytől egyig...

Megyünk tovább. Zúg a Kroparica a hidak alatt és a régi műhelyek labátkerekei mentén. Egyre több ablakból szüremlik ki fény az őszi estébe, amint lefelé ballagunk a szűk utcán és hallgatjuk Lázár botjának kopogását.

A kapualjakból már eltűntek az alabárdosok és helyükbe, mintha Marx „Tökéjének” első kötetéből léptek volna ki, potrohos kovácsazdák, beesett mellű asszonyok, sápadt csenevész gyerekek és komor, sötétkintetű férfiak árnyai keringtek körülöttünk.

Hainali négytől, este nyolcig...

Most pontosan nyolc óra az idő.

Lázár botja tempósan kopog a kövezeten.

— Hova megyünk?

— A mába és a holnapba, — mondja és fekete szemüvege mögött mosolyra húzódik az arca, — a kropai kovácsok unokáihoz.

Hát az unokákról mit mondjak? Látam őket is. A kézzel kovácsolt vas apró sziporkázása melől valóságos tűzesőbe érkezünk. Hatalmas szegecsek, csavarok pörögnek vörös izzón a gének formáló hengerei között, gépkalapácsok mázsás ütése alatt döng a föld, és a zaj és fény függönye mögött, messze a csarnok bejáratánál Lázár szemüvege feketéllik. Ide már nem jött velünk. Ne ki ez már ismeretlen világ.

— Maguk noviziádiak? — kérdezi a munkavezető — Van ott egy testvér vállalatunk. A Drapsin csavargyár. Gyakran ellátogatnak hozzánk...

Az egyik gépnél fiatal munkás áll, nézi hogyan dolgozik.

— Hány darabot vet ki óránként, — kérdezzük, a lábába hulló árura mutatva.

— Kétezernégyszázat.

— És mennyi érte a fizetés?

— Normára megy...

— De hiszen a gép teljesítménye pontosan meghatározott!?

— Az igaz, — mosolyodott el, — csak ha szakszerűen karbantartják és zavar-talanul dolgozik...

Künn a hűvös estében ismét Lázár fogad. Mutatni már nincs mit, hát inkább egy pohár pálinka mellett mesél tovább. A nyáron négyezer turista látogatta meg a falut. Többnyire idegenek. Eljönnek Blédbe és Bohinyba, onnan már csak egy ugrás ide.

Mostanában már ritkább a turista, jön a tél.

— Nemsokára kezdődik a munka a kultúrotthonban — mondja csendesen. — Én vagyok a népegyetem elnöke. Kidolgoztuk az előadások tervét. Egyiket-másikat magunk tartjuk, de jönnek hozzánk előadók Krányból, sőt Ljubljánából is. Az ember úgy hasznosítja magát, ahogy tudja.

Búcsúzáskor még egyszer megkérdezte:

— Magukat ugy-e Milenkó köldte, az újságíró?

Igenlő válaszukra elgondolkozott.

— Ha visszamennék Ljubliánába üdvözöljék. Szeretem őket. A háború alatt, amikor a partizánoknál megesebesült a fivére, tizenhárom hétig nálam rejtőzködött. Ismerik a fivérét, ugye? Azt, aki most Záregban a mintavásár titkára. Jó gyerek nagyon.

Botjának kopogása sokáig hallatszott a meredek utcán, amint lassan, magabiztosan ment a boltíves sötét kapualjak között a múltba, hogy alkalomadtán ismét előjőjön, népegyetemi előadást tartani, vagy megmutatni valakinek kedves faluját, ha ő maga nem is látja többé.

TÉR, IDŐ ÉS EMBER

◆ Golnik...

Az erdők sárguló lombjai fölél itt is kékesszürke felhő komorult, és legszívesebben visszafordultunk volna e borongós, öngyilkosjelölteknek való délután, ha nem űz a gondolat, hogy az út végén találkozás öröme vár ránk, régen látott jóbarát.

Rohan az autó a parányi szlovén falucskák között, és ocsattassék meg romantikus lelkemnek, hogy Remarque „Három bajtars”-a jutott eszébe és a szinte hősi jellemvonásokkal felruházott, csúfkülsejű erőszívű versenyautó, amint kanyargós hegyi ösvényeken barátságért, emberségért és életért fut versenyt a halállal.

Ha egészséges ember beteglátogatóba megy, rendszerint mindenféle könnyfakasztó giccs jut az eszébe. A betegség ugyanis a kívülállónak mindig szornyuonok tűnik, mint magának a betegnek és mint amilyen valójában.

Amikor megérkeztünk, a szanatóriumon mélységes csend fogadott. Kötelő pihenési idő. De amikor megmondtuk, hogy kit keresünk, felderült a mogorva portás képe.

— A professzort keresik? Maguk bácskaiak ugye? Hozzá bemehetnek. Neki külön szobája van. A professzorunknak — tette hozzá elégedetten.

S ahogy közeledtünk a szobájához, egyre jobban eltűnt a komorság, mert a professzor nevének említésére mosolygós arcok vezettek bennünket végig a csendes fehér folyosókra...

Mire a kis szobában a villanymelegítőn forrni kezdett a feketekávévíz, már tréfálkoztunk a népszerűsége.

— Mindig van kávézó vendégem — mondta csendes elégedettséggel — két, három orvos is meglátogat naponta. Eljönnek egy kávéra és egy kis csendes időmilliomos, gondoltam, és irígyelbeszélgetésre.

tem mindaddig, amíg meg nem kérdezte — mi újság otthon.

Akkor láttam, a szemén láttam meg egy villanásnyira, hogy nagyon egyedül van. Nem hittem többé neki. Hiába mutogatta az élírerakott levelekkel teli cipősdobozt, eszembe jutott egy dunaparti hajnal, amely minket minden kávéházból kikopva, „életfontosságú” beszélgetés közepette az egyik padon talált és tudtam, hogy hiába minden levél. Legyek bár romantikus, de hiába kedves itt mindenki hozzá, hiába oly észbontóan szép az őszi erdő, nem lehet, hogy ne fájjanak a dunaparti hajnalok és alkonyok, a nehéz tavaszi szagok, amikor az ablaka alatt a Duna-parkban erjed a frissen ásott föld és a káposztaszagú ősök, amikor az előadóteremben új, lelkes arcok várják a professzort, már második esztendeje hiába.

Titokban kifordítottam mindkét tenyerem. Kétségbeesetten üresek voltak. Nem hoztam bennük az otthoni világ-

ból semmit. Nem vigasztalt a tudat, hogy nem lehet, mert ha a bajtársukról volt szó, azok ketten a regényben nem ismertek lehetetlent és olyan jó lett volna hozzájuk hasonló lenni.

Tisztesség adassék ennek a gyógyító levegőnek, a csendes fehér szobáknak és a fehérköpönyeges tudós doktoroknak, de botorul gyűlöltem mindent ebben a pillanatban.

Mire megfőtt a kávé elkezdődött a képbemutató. Grafikák sorakoztak az asztalon, a falak mentén, az ágyon és lassan betöltötték a szobát.

— Úgy, mint otthon — mondta ő mosolyogva és mi bólogattunk.

A rajzlapokról démonian és ingerkedőn, odvas fatöncök világa nézett vissza ránk, átlényegített, absztrahált vonalakkal, egészben és külön életet élő részletekben.

— Gyűjtöm a télirevalót, — mondta —, ebből az anyagból egész télen megélek.

Bólintottunk, bár nekünk idegennek tűnt az odvas erdei fatöncök papírra varázsolt fekete-fehér árnyas világa és a gondolat, hogy ezekkel barátkozva töltsünk el egy hosszú hegyvidéki telet.

Ezután egy befejezett mű került az asztalra. A fehér papírlapról valószínűtlen megvilágításban fantasztikus virágok tekintettek ránk.

— Tér és idő. Ez lesz a tanulmánykötetem címlapja — mondta és éreztem, hogyan nyílik szét a szanatórium szoba négy fehér fala, hogy utat nyisson valaminek, ami van és amit ő nem enged innen kizárni.

Később, kanyargós ösvényeken Trzszics felé zúgott velünk a kocsi. Blédben a kávéház ablakából néztük a kihalt tó ólomszürke vizét és a falakra felfutó, bíborvörösén haldokló repkényt. Krányban egy faburkolatú régi kocsmában főttkolbászt ettünk savanyúkáposztával és neveltünk neveltünk, mintha csiklandoztak volna.

De este kilenckor ismét ott álltunk a golniki nagykapu előtt — tehetetlenül.

S mintha egyszeriben minden vidám beszédünk elfogyott volna.

Lassan elindult az udvar felé és a kapuból még egyszer visszaszólt:

— Ha valamikor újból erre vinne utatok, ne kerüljetelek el, gyerekek.

visszaverődő fényében gyöngyszemek.

Amikor elindultunk, szemerkélni kezdett az eső. Az apró csöppek a lámpák ként futottak le a szélvédő üvegen. A kanyarban még egyszer feltűnt a szanatórium fehérleő épületcsoportja.

Hatszáz ember. Hatszáz egyéniség, hatszáz sors és hatszáz reményesség ál-

modik e falak mögött asszonyról, gyerekről, munkáról, honi tájról és gyógyulásról.

Én csak egyvel találkoztam ma, és az is súlyosan, keserűen fojtogat, mint az igazságtalanság.

Úgy látszik, gyenge legény vagyok.

Hízen minden gyerek tudja, hogy a tüdőbaj, ha idejében észreveszik, ma már gyógyítható. Van PAS tableta és van streptomycin.

De mivel gyógyíthatók a magányos, semmibe futó napok? Erre még senki sem válaszolt...

Pajtás, szólítottam a volán fölött az éjszakába meredő jóbarátot, mert látam, hogy egyet gondol velem: Kapcsolod be pajtás az ablaktörlő. A legörgő cseppektől homályos lett már az üveg.

Vagy, igazad van, inkább hagyd. Lehet, hogy megteszi egy zsebkeendő is.

EGY FÉNYKÉPALBUM KÉPEI NYOMÁN

◆ *Pirán*...

Ezek az északisztiai tengerparti városkák ilyenkor ősszel szitáló esőben, zajos idegen forgalom nélkül, mintha minden bájukat elveszítették volna. De az is lehet, hogy a tengerparti táj gyógyító nyári napsütésben látott, beidegzett és várva várt képének elmaradása okozza az utasember kiábrándulását.

Esik az eső és a parányi kikötőben a »Szlposna plovan« veszteglő óceánjárója nagyobbak tűnik, mint az egész városka. A hotel éttermében pedig egyetlen autós sváb pöffeszkedik két tokás nővel és élvezi, hogy most csak ő az előkelő, vagy legalábbis a nagypénzű idegen vendég.

A hajózási vállalatban már vártak ránk. Remek feketekávé mellett elmesélték, hogy vállalatuk 1934-ben a akult egyetlen hajóval, az 550 tonnás „Martin Krpan”-nal. Mivel pedig mint jó kereskedő az azal is tisztában voltak, hogy az újságíró nem elégszik meg száraz statisztikai adatokkal, egy anekdotával is szolgáltak mellé: „A legenda-beli Martin Krpan söt csempészett, és a pihenteszű tengerészek megállapították, hogy róla elnevezett hajójuk is akkor érzi magát legjobban, ha söt fuvaroz.” Azután elmondták, hogy már 76 000 tonnányira nőtt a vállalat hajótere, és megalapították saját hajógyá-

rukat is, amely többek között Duna-tengerjáró hajókat és dunai vontatókat is épít.

— Különben — mondta az igazgató helyettese —, itt a hajógyárunk igazgatója, beszéljessenek egy kicsit vele is. Nekem sajnos utaznom kell. — Ezzel udvariasan elbúcsúzott.

És tulajdonképpen itt kezdődik a történet. Mert a hajógyár igazgatója mosolyogva magyarul szólalt meg: — Csepregi vagyok...

— A tenger gazdagabb minden szántó földe-nél — kezdte mondókáját Csepregi, mintha önmagának válaszolt volna egy gyakran feltett kérdésre. — A tengerész sohasem vet, mégis arat. Csak ezt maguk, szárazföldiek, nehezen értik meg. Mert ha megértenék, nekünk már kétszer ennyi hajónk volna, mint amennyi van — mondta nevetve.

— Maga ezért lett tengerész?

— Nem ezért. Én murántuli vagyok. A mi falunkban még patak sincsen. 1927-ben besoroztak tengerésznek és benn maradtam... De, jöjjenek át velem a klubba. Megiszunk valamit és ott is beszélgethetünk.

Valójában csak be akarta mutatni a tengerész klubot, az újonnan és rendkívül izlésesen berendezett karzatos termet, amelyet az ötletes iparművész tervező régi tengerészképek óriásira nagyított másaival díszített.

Csend, izlés és szépség mindefelé.

— Érezze jól magát a szegény tengerész, aki hónapszámra nem lát szárazföldet, érezze otthon magát — villantott felénk Csepregi és szemmeláthatóan élvezte meglepetésünket.

Ő maga gyakran jár Beogradba és tudja milyen barátságatlanok a klubok, kávéházak, erre mifelénk. Ő is tengerész volt pelyhesállú gyerekkorától, tudja hát mi kell a tengerjáró embernek.

— Megcsináltuk, ahogy tőlünk tellett, szerényen szegényesen... és szeméből most leplezetlenül árad a büszkeség.

Mi udvariatlanul nem is igyekeztünk megcsófolni — mert elállt a szavunk. Rájöttünk közben, hogy ide nemcsak a kajutlámpát utazó csillárt, de még a hamutartót is külön tervezte az iparművész.

A pincérnő kávét hozott és konyakot.

— Nem így volt ez eleinte — folytatta meséjét Csepregi. — Amikor megalakult a vállalat, három hónapig az íróasztalon aludtam. Aztán egy szomszédos faluban.

— Később kaptunk pénzt és megvettük a »Rog«-ot. Tízezer tonnás. Sze-

rencsénk volt. Akkoriban ütött ki a szuezi válság, a fuvardíjak felszöktek és mi egy év alatt kifizettük a hajót.

Mi tengerészek akkor prosperálunk, ha valahol háborús feszültség van, vagy ha Európában rossz a termés. Ilyenkor emelkednek a fuvardíjak...

Szólni akartam, de leintett.

— Hagyja. Nem is azt akartam ezzel mondani, hogy mi szeretjük a háborút, de bizony a tőkés vállalatok megsínylik országok elkezdene tartalékokat gyűjteni, emelkedik a fuvardíj. Ha megszűnik a feszültség és kezdik fogyasztani a felhalmozott tartalékokat, akkor a hajós és hajója az ördögnek sem kell. Bennünket ilyenkor kiségit a közösség, de bizony a tőkés vállalatok megsínylik a dolgot.

— Ami pedig a háborút illeti, ha valaki gyűlöli, az én vagyok. Okom van rá...

Az ajtón egy nyurga szőke fiú lépett be és egyenesen az asztalunkhoz tartott:

— Apa — mondta szlovénul — anya kérdezte, mikor jössz haza.

Az órára pillantottunk. Délután négyre járt az idő. Csepregi tehát miattunk nem ebédelt.

— A fiam — mutatta be a legénykét — Jöjjenek velem. Nézzék meg az otthonomat. Majd ott tovább beszélgetünk.

Künn esőre álló őszi délután volt és a reménytelen, eseménytelen szürke sívárságban csabítón csillant meg egy családi otthon melege, ha csak néhány órára is részünk lehet benne.

A fiú előreszaladt. Lassan kaptattunk felfelé Csepregi után a girbe-görbe meredek utcán, azután megnyílt előttünk egy rácsos kapu és a tipikus mediterrán domboldali villa lépcsőjén, mint valami romantikus filmben, várt ránk az egész család: anya, fia és leánva. A lépcső mellett, egy kis faházikó fölött a rúdon izgatottan ugrált és visítózott a megpihent világjáró messzi tájakról hozott emléke — egy szürke kis majom.

Benn a házban az üdvözlések és a szokásos kérdések után tömött régi fényképalbum került elő és a házigazda mesélni kezdett — végül önmagáról.

— Azt mondtam, ugye, hogy nem szeretem a háborút. Nos, nézzenek ide: Ez az »Aleksandar« nevű jugoszláv hajó. Ezen szolgáltam a háború előtt, mint főgépész...

1939-ben a háború kitörése Sanghájban találta. Az angolok hagyományaikhoz híven akkor sem voltak érzélgősek a kezük ügyébe kerülő »csavargó matróz-

népség« iránt és társaival együtt Csepregit is mozgósították.

— Hallottak az »Altmark« nevű német kalózhajóról? No mi ott mászkáltunk minden kíséret nélkül egy esztendeig az ő vadászterületén. A délafrikai Durban és Ausztrália között teljesítettünk szolgálatot.

— És nem találkoztak vele? — tesszük fel az elragadtatott meséhallgatókhoz méltó, vitathatatlanul bamba kérdést, mert nyilvánvaló, hogy ha találkoztak volna, Csepregi aligha mesélgetne itt nekünk. Elmosolyodott:

— Szerencsénk volt. A háborúban szerencsén fordul meg minden. Hónapokig ott mászkáltunk védtelenül az orra alatt. Mások egyszer mentek arra és ráfizettek. Ezerkilencszáznegyvenegyben megint szerencsém volt. Grönlandnál szétverték egész hajókaravánunkat. Harmincöt hajóból csak három maradt.

— Milyen érzés olyankor a hajó mélyében, a gépházban lenni?

— Körülbelül mindegy, hogy hol van olyankor az ember, — mondta csendesen —, a vízbefulókért senki meg nem áll, hogy kimentse őket. Aki megáll, könnyű prédája lehet a tengeralattjárónak. És mit számít olyankor az emberélet... De azért lenni a gépházban mégis nehezebb. Teljes sötétségben, zárt szellőztető nyílásokkal kell kiszolgálni a harmincezer lóerős motort. Három-négy emeletes a gépterem, és egy hajó átlag három perc alatt süllyed el...

Cape Horn, Chile, Uruguay, dobálódzik a nekünk egzotikus távoli neveikkel. Neki mást jelentenek mint nekünk: hajót, tengert, kemény munkát, halálveszélyt.

A La Plata torkolatából jöttek, amikor tűz világította meg az óceánt. Égett a »Graf Sney« a rettegett zsebircikáló. Az ágyúk dörgéséből, a vizek lángolásából Csepregi albumában egy parányi amatőrfénykép maradt.

És most a tengerparti kis villában, Csepregi, az igazgató, azon töri a fejét, hogyan vásárolhatna még egy mozgó darut a hajógyárba. Háromezer munkórát megtakaríthatna vele egy-egy hajón.

Nemrégiben Japánban járt, mert vállalata ott épít hajót — hitelbe.

— Ki kell használni minden lehetőséget — mondja mosolyogva, azután ránk néz, hirtelen elhallgat és előveszi a kis játékautóbuszt. A kislányának hozta Japánból. Ha felhúzzák, egy füttyülő hangja után igazodik.

— Van a gyárban három, fiatal mérnököm. Nagyon tehetségesek, csak még tapasztalatlanok. Éppen beérnek, mire én nyugdíjba megyek.

— Te nyugdíjba? Ugyan! — szól közbe a felesége — Ha nem kellesz a hajógyárban, majd találnak másik helyet, ahol kell a jó munkás.

Csepregi legyint.

— Gyerünk ki talán az udvarra. Nézzük meg a legkisebb családtagot.

Odakünn a fiú szedi a roskadozó fáról az isztriai specialitást, a barackbélű japáni almát. Szomorkás őszi csend honol a domboldalon, csak a majom fogadja hangos örömvisszhanggal szeretett gazdáját.

Lenn az öbölben a haditengerészeti motorosa sétál föl-alá.

— Nálunk volt javításon, — mondja csendesen Csepregi —, most veszi át a szakbizottság.

Ezüstös csikot hasít az öböl vizén a gyors motoros hajó. Mögötte a végtelen messzeségbe szürkélik a mozdulatlan tenger, szintje egybeolvad a felszálló párák ködökkel.

Elfogtam a tekintetét. Egy pillanatra elnézett valahová a víztükör felé. Azután visszafordult, a házra nézett és csendesen, megbékélten elmosolyodott.

AZ ÉLET ÉS A HALÁL JEGYESEI

◆ *Autóút, Otocsec, Pleterje...*

Úgy mentünk az új autóúton mint a tolvajok. Az útmenti jelzőtáblák léptenyomon erélyesen figyelmeztettek, hogy tessék letérni, de mi elhaladtunk mellettük és a letérni kénytelen teherautósofőrök rossz pillantásaitól kísérvé hajtottunk tovább. Abban reménykedtünk, hogy az útépítők parancsnokságára érkezve, — ha útközben bele nem botlunk a forgalmi milícia őrzésébe —, mi is kapunk olyan háromszögű jelzést a kocsira, amely felhatalmaz, hogy az útépítők módjára a befejezetlen úton járjunk.

Örömről és reménységünk azonban rövid éleű volt. Minden jelzőtáblánál erélyesebben lekényszerített bennünket az úrról egy kíméletlen kórákás. És talán épp ez volt a jó, mert így megálltunk az útépítő ifjak egy csoportja mellett, amikor rendszám táblánk láttára egyikük felkiáltott:

— Hej, odanézzetek "S" betű a rendszám táblán. Örül a lelkem, ha ilyet látszok.

Miután kisütöttük, hogy földiek vagyunk, — epp egy vajdasági brigádnhoz vetett a jószerecsse — percek alatt nagy lett a barátság. Amikor pedig rádióüzenetek közvevitését is vállaltuk, a kis bogárnátú kocsit egyszerűen elvitt a tömegben, mert a motorháztól a kocsitetejéig mindenütt üzenetküldők könyökök és nyögtek az üzenet szövegét.

Már indulnunk kellett volna tovább, mert a hatunk mögött kibíratatlan tulokosok kezdtek a tenerautók, amelyeknek elálltuk az útját és a szakaszparancsnok addig mosolygós képe is elkomorodott, látva a szerenagyot szármakokat, amelyekről egy pillanatra mindenki megfeledkezett. Tovább is mentünk volna, ha nagy garral egy szalmaszöke hajú, kócos kislányt nem húznak oda az építők "Jelica, üzenj te is!" csatakiáltással. A kislány szégyenlősen vonogatta a vállát:

— Én nem vagyok vajdasági...

— Mindegy az, vajdasági vagy nem vajdasági, te csak üzenj. Elhallatszok a vajdasági rádió hozzátok Boszniába is.

— Nem is tudom, kinek üzenjek — szabadkozott tovább a lány.

— Üzenj édesapádnak és édesanyádnak.

— Azt lehet — bólintott.

— A legényednek is — kiáltotta közbe egy göndörhajú fekete fiú.

Jelica elvörösödött és indulatosan toppanzott. Válaszolni akart valamit a kötekedőnek, talán azt, hogy neki még nincs legénye, de a kitörő nevetés halatán meggondolta a dolgot. Végignézett a társaságon, azután maga is velük nevetett.

Ez a felszabadult, csupaöröm, gátlástalan nevetés kísért végig bennünket, ahol mentünk és megálltunk, az otocseci várkastélyig, az ifjúsági brigádok főparancsnokságáig.

Itt több a gond és kevesebbet nevetnek. Küldöttségek és látogatók változtatják egymást, külföldiek és belföldiek, mintha ebbe az ódon várkastélyba költözött volna az ifjak tízezreinek minden ereje, vállalkozásuknak minden nagysága és szépsége. A fiatal főparancsnokkal nem könnyű szót váltani, hiába vagyunk vajdaságiak és személyes ismerősök. Annnyit mégis segített végül a "földi" kapcsolat, hogy megkaptuk tőle a zágrebi rádióknak szánt nyilatkozatát a munka határidő előtti befejezéséről.

A főparancsnoktól egy fiatal író, az útépítők újságjának szerkesztője „vett át” bennünket. Mesélt a lapjáról és

arról a számára fölfedezés számba menő dologról, hogy immár hat hónapja van távol Beográdtól, a nagyvárosi élet forgatagától és egyáltalán nem hiányzik neki itt a csendben, a Krka szigetén szerénykedő parányi várkastélyban vagy az útépítők táborának valamelyikében, ahova épp a munkája veti.

Ő említette először a kolostort is.

Különösebb, határozott képzetünk nem is volt róla, amíg a kocsi be nem kanyarodott az árnyas gesztenyesorba, és fel nem tűnt előttünk a hatalmas tölvfakapu.

Valóban kolostor volt ez, nem amolyan kis alföldi rendház. Hegyek és erdők közé ékelt, két és félkilométeres falal körülvett igazi középkori kolostor, templommal, gótikus katedrális romjával és huszonzét kápolnával, egyszóval olyan, hogy Walter Scott sem tudott különbet elképzelni.

Lakóik pedig különösen érdekesek: Karthauzi szerzetesek, akiket a gvarló világiak főként a franciaországi anyakolostor híres líkőjréről, a Chartreuseről, az utóbbi időben pedig Gerard Philippe jóvoltából ismernek, és akikről a szótlanság fogadalmának és más önsanyargatásoknak rémhíre kering.

Nos, mit mondiak e találkozásról? A szerzetesek kedvesen fogadtak bennünket, annál is inkább, mert autótúti kísérelők, az író, már régebbi ismerősük, végigvezettek a végtelennek tűnő fehér folyosókon, megmutatták a templomot, a kápolnákat és sokezerkötetes könyvtárukat. Bevezettek a szerzetesek fallal elkerített különálló kertes házacskáinak egyikébe, megmutatták a kolostori gyümölcsöst, a névtelen sírokkal telt szerzetesemetőt és a kolostori szőlőskertet, ahonnan szüretelőik dalát hozta a szél.

Udvariasak, előzékenvek voltak, és amikor a kalauzolásunkkal megbízott atya kijelentette, hogy a százhusz méteres gyönyörű folyosót megszakító izléstelen fekete papírmassé oltárt már rég ki kellett volna dobni, és az egykori gót katedrális csupasz falainál csöbösen megjegyezte, hogy a műemlékvédő intézet bizonyára akkor lát majd a restaurációhoz, amikor a falak is omladozni kezdenek — kezdtem szinte otthon érezni magam közöttük.

Nevettek az útépítő ifjak, amikor ezt elmondtam nekik:

— Láttad volna a három főatyát, amikor vendégségben jártak a főparancsnokságon.

— Mi volt velük?

— Ők is egészen otthon érezték magukat — mondták.

Nem véletlen az útépítők és a fehér-csuhás, kevésbeszédű karthauziak barátságja. Amikor ebben az irányban érdeklődtünk, a lehető legegyszerűbb választ kaptuk:

— Mi karthauziak mindig a nép oldalán álltunk, mindig a nép javát néztük...

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a népfelszabadító harc idején a kolostorban partizánoknak adtak födelet.

Ezért fogadtak bennünket jóbarátként, ezért éreztük magunkat a kolostorban jóbarátok között.

De mindettől eltekintve is, szép ez a hatalmas kolostor. A csend, a béke és nyugalom egyhangú üteme árad minden kövéből.

És senki, ha belép a kapun, nem mekkülhet e földöntúli béke örökkévalóságízű, csalóka és csalogató varázsától. Olyan ez, mint a lázban égő homlokra rakott hideg borogatás. Egy pillanatra engem is megfogott.

Azután hallani véltem, hogyan dübörögnek nem messze innen az autótúton a „finiserek”, fülemben csendült a vajdasági ifjak kacagása, szemem előtt meglebbent Jelica kocós szalmaszöke haja és rájöttem, hogy a láz tulajdonképpen maga az élet.

És ki csendesítené még az életet a kolostori csend hűsítő borogatásával, ha csak az nem, aki fél lüktetésétől?

De ezt már nem kérdeztem a sajtaltal, borral és kenyérral kínáló, mosolygó karthauzaitól.

A választ magam is tudom.

SZÍNHÁZI BESZÁMOLÓ HELYETT

◆ *Ljubljana...*

Amikor a minden idegenek központja, a »Szlon« kávéház tükörablakánál ülve ezeket a feljegyzéseket írtam, hideg őszi eső áztatta a ljubljanaui utcákat, ugyanazokat, amelyek előző este olyan tündöklően jelentek meg a színpadon a szelíd, szépséget kereső költészet fényében.

Jus Kozák »Ballada az utcáról« című művének színpadi változatát láttam a városi színházban, Mirko Mahnicz átdolgozásában és rendezésében, egy tartalmában és formájában lírai balladát ezekről a költőnek oly kedves ljubljanaui utcákról.

Mahnicstól, a rendezőt aligha kell bemutatnom. Az idej Sterija-fesztivál látogatói — azokra gondolok, akik nem

ijedtek meg a szlovén előadás nyelvi nehézségeitől — nem felejtik el egyhármahar Mahnics díjnyertes »Olvasóköri est« című Vilhár-átdolgozását.

Most, hasonló jelenséggel találkozom. A különbség csak annyi, hogy tartalmilag itt az »Olvasóköri est« sziporkázó gunyoros ötletességét csupaszív lírai szöveg helyettesíti: csendes, meditáló, áhítatos, néha mosolyos, néha könnyes, vagy éppen kesernyés vallomás az emberekről s a világról, amelyben élünk.

Van azonban ennek az új Mahnics adaptációnak még egy közös vonása a fesztiválon látott »Olvasóköri esttel«. Az találó megjegyzésekkel emlékeztette a közönséget a múltjára, ez pedig jelenének kisebb-nagyobb emberi problémáiról beszél neki. De mind a kettő szervesen a nézőtérre ülők életébe kapcsolódik, onnan ered és hatása által minden bizonytalansággal vissza is tér oda. Mind a kettő ahhoz a színdarab fajtához tartozik, amelyet a közönség nem csupán magasan szárnyaló művészetnek, hanem saját bensőséges, lelkiismeretbeli ügyének is tekint, azokhoz a darabokhoz, amelyek a színház környezetük szöszölőjévé és haladásának bajnokává, tehát igazi színházzá teszik.

Maga a mű, Mohor, a beteg, nyugdíjas újságíró utolsó, meditáló napjainak története. Mohor a múltba néz és látja a körötte pezsgő életet. Emlékeket és jelen képeket idéz fel karosszékében ülve, hogy a halál, az elmúlás árnyékában még teljesebben lássa az élet szépségét, örökkévalóságát, a maga és mások tévedéseit, a fonakságokat és az egyszerű természetes jószág csendes elégedettségét.

Az ő életéből szerelmese távozásával egyszermindenkorra elment a tavasz, azután bátor kiállása miatt elveszítette állását, a háború alatt családja elpusztult és most egyedül, öregén és betegen él egy kis ljubljani utcában. Körülötte pereg a mellékutca látszólag csendes, de valójában eseményekkel, összeütközésekkel és tragédiákkal teli élete. Mindenekelőtt ott él vele egy lakásban mérnök unokája, lelkes országépítő és annak felesége, aki befejezetlen egyetemi tanulmányait a háziasszonykodással váltotta fel és most örökké elégedetlen. Mohor befogadta őket a lakásba, saját magának csak egy szobát tartott meg. Azután, itt vannak a szomszédok. Öregék és fia-

talok, induló reményes vagy derékba tört egzisztenciák, jó és rossz emberek, ügyetlen becsületesek és ügyes törtetőök.

És Mohor, az újságíró, szeretné megírni mindazt, amit ebből a kavargásból leszűrt. Sohasem jutott odáig, hogy a lapba vezércikket írjon, de most szeretné megírni azt a nagy írást, amelyben kifejezné mindazt, amit ő az élet fogalmán ért.

Nyugvószékében mondani is kezdi a nagy írás első mondatát — az emberről és az életről, amilyenek lennie kellene:

... Az ember... hogy nagy tettekre törekedjen, hogy meg tudja hallgatni a madarak dalát, hogy örülni tudjon az erdőnek és a napsütésnek, hogy felröppenjen a fellegek fölé és leszakítsa magának a csillagokat, hogy megbecsülje a baráti kezet és bort igyon, aranyló nemeset, mint az őszinte szó, hogy megfényesedjen a szürke magány és soha ne aludjon ki a vulkán az emberi szívekben...

Igy diktálja lassan Mohor, az újságíró valakinek, talán a fáknak vagy a szellőnek, soha meg nem írt vezércikket, egy derékbatört, elhibázott élet nagy tanulságát és ugyanakkor annak az életnek tanulságait is, amely itt hőmpölyög a mi utcáinkon és amelyről ez a ballada szól.

Azután lassan félrebillen a feje és torkán akad a szó...

De nem lenne teljes a mese, ha ezzel végződne. Mohor halálát a lakótársunokaöccs kislánya veszi először észre, és a berohanó család első gondolatát a pillanatnyi megrendülés után a filozofter-háziasszony fejezi ki: „Remélem, hogy be tudunk majd költözni az ő szobájába is.

A halott Mohornak még egyszer fűgét mutatott az élet.

Ljubljani színházi körök úgy vélték akkor, hogy megszületett a városi színház fesztiváli darabja. Lehet, hogy igazuk volt. Én csak azt éreztem, hogy új színben, új fényben ismertem meg ezeket az embereket itt, akiket gyakran talán igazságtalanul hidegnek, érzéketleneknek tartottam.

Ha ez számít, ha számít egy barát, akkor ez a költő érdeme. A költőé. aki nagyon szereti ezeket az embereket és ezeket a szép ljubljani utcákat, amelyről akkor, amikor jevezeteimet írtam, az őszi esők lemosták a napsugarat.